

การคิดทางประวัติศาสตร์: ทักษะสำคัญของนักศึกษาครูสังคมศึกษา

Historical Thinking : Social Studies Pre-Service Teachers' Key Skills

พิชาติ แก้วพวง¹

Pichart KAEAWPUANG

E-mail: pichartkwpng10@gmail.com

บทคัดย่อ

เป้าหมายสำคัญของการสอนประวัติศาสตร์คือพัฒนาให้ผู้เรียนมีความรู้และทักษะการคิดทางประวัติศาสตร์ โดยสามารถเปรียบเทียบเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์กับเหตุการณ์ในปัจจุบัน แล้ววิเคราะห์ที่มา เหตุ และผลที่เกิดขึ้น เพื่อนำไปสู่การวางแผนอย่างรอบคอบสำหรับอนาคต รวมทั้งเพื่อพัฒนาให้ผู้เรียนเกิดความรักชาติ รักแผ่นดินเกิด ตระหนักในความเสียสละของบรรพบุรุษ รักษาขนบธรรมเนียมประเพณีที่ดีงาม แต่การจัดการเรียนการสอนประวัติศาสตร์ในประเทศไทยยังพบปัญหาอยู่ โดยเฉพาะสถาบันการฝึกหัดครู พบว่า นักศึกษาครูสาขาวิชาสังคมศึกษาส่วนใหญ่ขาดทักษะการคิดทางประวัติศาสตร์ นักศึกษาครูบางคนไม่เคยเรียนรู้ทักษะการคิดทางประวัติศาสตร์ ทั้งจากการเรียนรู้สาระประวัติศาสตร์และการเรียนรู้ด้านการจัดการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ ผลของการศึกษาจึงไม่บรรลุเป้าหมายทางประวัติศาสตร์และการจัดการเรียนการสอนประวัติศาสตร์ สำหรับนักศึกษาครูสังคมศึกษาผู้ที่จะทำหน้าที่สอนในรายวิชาประวัติศาสตร์ควรได้รับการพัฒนาทักษะการคิดทางประวัติศาสตร์ เพราะเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการพัฒนาให้นักเรียนระดับการศึกษาขั้นพื้นฐานเกิดทักษะ การคิดทางประวัติศาสตร์ต่อไป

แนวทางการแก้ปัญหาที่สำคัญ คือการนำวิธีการทางประวัติศาสตร์ ซึ่งเป็นวิธีการที่นักประวัติศาสตร์ใช้ในการค้นคว้าหาคำตอบมาเป็นวิธีการเรียนของนักศึกษาครู โดยนำมาประยุกต์ใช้ในการเรียนการสอนประวัติศาสตร์ จะช่วยส่งเสริมให้ผู้เรียนแสวงหาความรู้โดยใช้กระบวนการทางประวัติศาสตร์และกระบวนการคิดอย่างเป็นระบบ ดังนั้น การจัดการเรียนรู้โดยใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์จึงเป็นแนวทางการพัฒนาทักษะการคิดทางประวัติศาสตร์ที่ดีที่สุดของนักศึกษาครูสังคมศึกษา ผู้ซึ่งจะเป็นต้นแบบของครูสอนประวัติศาสตร์ในการจัดการเรียนรู้โดยใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์เพื่อเสริมสร้างทักษะการคิดทางประวัติศาสตร์ในอนาคต

คำสำคัญ : ทักษะการคิดทางประวัติศาสตร์ การจัดการเรียนรู้โดยใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์ นักศึกษาครูสังคมศึกษา

¹ อาจารย์ประจำสาขาวิชาสังคมศึกษา วิทยาลัยการฝึกหัดครู มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร

Abstract

A key goal of teaching history is to develop learners' knowledge and historical thinking skills by which they can bring the events in history to compare with the current ones and to analyze sources, causes, and consequences in order to carefully plan for the future, including to develop learners to love nation, love their own country, realize the sacrifices of the ancestors and maintain the good traditions. But the history instruction in Thailand still has problems, particularly, in teacher training institution. It was found that social studies pre-service teachers were lack of historical thinking skills and some of them have never even learned them before, both learning history strand and history learning management. Consequently, history instruction couldn't achieve the goals. For social studies pre-service teachers who will be in charge of teaching history subjects, their historical thinking skills should be developed because they are important person to develop students' historical thinking skills at basic education.

The practical solution was to apply the historical method by which the historians have adopted in their quest for answers in history, and then brought to in pre-service teachers' learning in order to encourage learners to acquire knowledge by using historical process and systematic thinking. Therefore, learning management by using historical thinking was the best approach to develop social studies pre-service teachers' historical thinking skills who would be the role model of history teachers and who would apply learning management by using historical method for enhancing historical thinking skills in the future.

Key Words : Historical Thinking Skills, Learning by Using Historical Method, Social Studies, Pre-service Teachers

บทนำ

การศึกษาประวัติศาสตร์มีความสำคัญในการพัฒนาผู้เรียนเนื่องจากวิชาประวัติศาสตร์เป็นที่รวบรวมประสบการณ์ของมนุษย์ในทุกๆ ด้านอันเกิดจากสามัญสำนึกและพฤติกรรมประวัติศาสตร์กับชีวิตมนุษย์เป็นสิ่งที่ไม่อาจแยกออกจากกันได้ ประวัติศาสตร์จึงมีบทบาทต่อคนในสังคมเสมอมาและยังมีบทบาทที่เกี่ยวข้องกับชีวิตและสังคมต่อไปอีกตราบเท่าที่มนุษย์ยังต้องการทราบรากเหง้าของตนหรือต้องการเรียนรู้ประสบการณ์ของคนในอดีตด้านต่างๆ (วินัย พงศ์ศรีเพียร, 2541:70) เป้าหมายสำคัญของการสอนประวัติศาสตร์ คือ ให้ผู้เรียนมีความรู้และทักษะการคิดทางประวัติศาสตร์โดยใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์ รู้จักเหตุผลในการวิเคราะห์และตัดสินใจ โดยรู้จักนำเอาเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์มาเปรียบเทียบกับเหตุการณ์ในปัจจุบัน แล้ววิเคราะห์เหตุที่มา และผลที่เกิดเพื่อนำไปสู่การวางแผนอย่างรอบคอบสำหรับอนาคตต่อไป (กรมวิชาการ, 2544)

แต่สภาพการเรียนการสอนประวัติศาสตร์ในปัจจุบันยังไม่บรรลุเป้าหมายดังกล่าวเท่าที่ควร ดังที่ วินัย พงศ์ศรีเพียร (2544:4) ได้แสดงข้อคิดเห็นว่า ปัญหาเกี่ยวกับการเรียนการสอนประวัติศาสตร์ในประเทศไทยยังไม่พัฒนาขึ้นเลย หากยังดำเนินการไปในทางที่ผิดด้วยเพราะมุ่งถ่ายทอดความรู้มากกว่าสร้างองค์ความรู้ใหม่ เน้นความสามารถในการท่องจำ ทำให้ความรู้อยู่ในระดับรับเท่านั้นแทนที่จะนำไปสู่ระดับสร้างสรรค์ ซึ่งมุ่งเน้นการดึงศักยภาพในการวิเคราะห์วิจารณ์ ซึ่งสอดคล้องกับผลการวิจัยของสนธยา สังจะธีระกุล (2546: 125, 154-159) ที่พบว่า นักศึกษาครูสายวิชาสังคมศึกษาส่วนใหญ่ขาดทักษะการคิดทางประวัติศาสตร์ ไม่เคยฝึกหัดให้ใช้ทักษะการคิดทางประวัติศาสตร์ ไม่สามารถศึกษาประวัติศาสตร์ให้บรรลุเป้าหมายทางประวัติศาสตร์ที่เน้นให้ผู้เรียนพัฒนาระบบการคิดอย่างมีเหตุผล โดยเฉพาะความสามารถในการวิเคราะห์ข้อมูลหรือประเด็นทางประวัติศาสตร์อยู่ในระดับที่ต้องปรับปรุง เนื่องจากไม่สามารถวิเคราะห์ประเด็นสำคัญทางประวัติศาสตร์ได้อย่างครอบคลุม ไม่สามารถอธิบายขยายความคิดให้มองเห็นภาพชัดเจน ไม่สามารถเชื่อมโยงเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กันหรือสิ่งที่เกิดขึ้นก่อน-หลังได้

ตลอดจนไม่สามารถประเมินการตัดสินใจได้ นอกจากนี้ยังได้ให้ข้อเสนอแนะว่าการสอนประวัติศาสตร์ที่ดีในอนาคตนั้นทักษะพื้นฐานที่ครูจำเป็นต้องพัฒนา คือ ความช่างสงสัย อันจะนำไปสู่การตั้งประเด็นที่น่าสนใจ ทำให้ผู้เรียนต้องการค้นคว้าข้อมูลเพิ่มเติมเพื่อหาคำตอบ จะเห็นได้ว่าทักษะและพฤติกรรมดังกล่าวเป็นตัวบ่งชี้หนึ่งของสมรรถภาพในการวิจัยทางประวัติศาสตร์ ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่า สมรรถภาพในการวิจัยทางประวัติศาสตร์เป็นสิ่งที่ควร

ส่งเสริมให้เกิดขึ้นแก่นักศึกษาครูที่จะเป็นครูสอนประวัติศาสตร์ในอนาคตอย่างยิ่ง นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับข้อเสนอแนะของวรรณพร บุญญาสถิตย์ (สัมภาษณ์, 13 มกราคม 2560) อาจารย์ประจำสาขาวิชาสังคมศึกษา วิทยาลัยการฝึกหัดครู อาจารย์ผู้สอนวิชาประวัติศาสตร์ สังเกตคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร และนักวิจัยด้านประวัติศาสตร์ที่กล่าวว่า ผู้เรียนวิชาประวัติศาสตร์ส่วนใหญ่ยังประสบปัญหาด้านการคิดทางประวัติศาสตร์ โดยเฉพาะสมรรถภาพในการวิจัยทางประวัติศาสตร์ และการวิเคราะห์ประเด็นทางประวัติศาสตร์ ซึ่งเป็นการคิดทางประวัติศาสตร์ขั้นสูงที่ควรพัฒนาให้เกิดขึ้นแก่นักศึกษาครู

จากสภาพและปัญหาการเรียนการสอนประวัติศาสตร์ข้างต้น ปัจจัยสำคัญประการหนึ่งมาจาก “ครู” เพราะครูเป็นสื่อกลางในการแนะแนวทางและมีหน้าที่รับผิดชอบโดยตรงในการช่วยให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้หากครูไม่มีประสิทธิภาพและมีความเข้าใจในการสอนไม่ถูกต้องอาจเป็นปัจจัยที่ก่อให้เกิดปัญหาในการเรียนรู้ประวัติศาสตร์มากที่สุด ดังนั้น การฝึกหัดครูที่มีคุณภาพ มีศักยภาพสูง มีความสามารถในการสอนอย่างถูกหลักเกณฑ์ จึงเป็นสิ่งจำเป็น (คุรุสภา, 2542: 75) ทั้งนี้การพัฒนาให้นักศึกษาครูที่จะต้องไปสอนวิชาประวัติศาสตร์ให้ผู้เรียนมีทักษะการคิดทางประวัติศาสตร์จึงเป็นหัวใจสำคัญ เพราะนักศึกษาเหล่านี้จะต้องไปเป็นครูสอนวิชาประวัติศาสตร์ โดยทำหน้าที่ถ่ายทอดความรู้และช่วยให้ผู้เรียนเกิดการคิดทางประวัติศาสตร์ตามเป้าหมายของศึกษาประวัติศาสตร์

ความหมาย องค์ประกอบ และความสำคัญของการคิดทางประวัติศาสตร์

ประวัติศาสตร์เป็นการศึกษาเรื่องราวของมนุษย์ในอดีต เพื่อช่วยให้ผู้ศึกษาเกิดความเข้าใจในถึงพื้นฐานและวิวัฒนาการของสังคมมนุษย์เป็นตัวเชื่อมระหว่างอดีตกับปัจจุบัน สังคมกับสังคม และวัฒนธรรมกับวัฒนธรรม รวมทั้งตอบสนองความอยากรู้อยากเห็นเรื่องราวของมนุษย์ในอดีต ตลอดจนนำความรู้มาประยุกต์ใช้เป็นแนวทางในการแก้ปัญหาของตนเองและของสังคมปัจจุบัน โดยวิชาประวัติศาสตร์มีปรัชญาที่เป็นแนวความคิดเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ ส่วนทฤษฎีประวัติศาสตร์เป็นความพยายามของนักประวัติศาสตร์ที่สร้างขึ้นเพื่อใช้เป็นหลักอธิบายปรากฏการณ์ต่างๆ ของมนุษย์ ด้วยหลักฐานและเหตุผล การศึกษาความสำเร็จหรือข้อผิดพลาดของมนุษย์ เพื่อเป็นบทเรียน และช่วยไขข้อสงสัยที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวัน (Arthur Marwick, 1974; Jules R. Benjamin, 1979; Robert V. Daniels, 1996; สิริวรรณ ศรีพหล, 2555)

ดังนั้น การศึกษาประวัติศาสตร์จึงปฏิเสธไม่ได้ที่จะต้องใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์ของนักประวัติศาสตร์ ซึ่งเป็นกระบวนการที่เน้นการพัฒนาการคิดทางประวัติศาสตร์

นักวิชาการและหน่วยงานได้นิยามความหมายของการคิดทางประวัติศาสตร์ไว้หลากหลาย ซึ่งสามารถพิจารณาความหมายออกเป็น 3 กลุ่ม ดังนี้

1. การคิดทางประวัติศาสตร์ในความหมายเชิงทักษะ การคิดทางประวัติศาสตร์ หมายถึง ทักษะที่ช่วยให้ผู้เรียนประเมินข้อมูลหลักฐาน พัฒนาการวิเคราะห์เชิงสาเหตุ และเชิงเปรียบเทียบ ตีความบันทึกทางประวัติศาสตร์ สร้างมุมมองและเหตุผลสนับสนุน (NCHS, 1996: 4)

2. การคิดทางประวัติศาสตร์ในความหมายเชิงกระบวนการและมโนทัศน์ การคิดทางประวัติศาสตร์เป็นทั้งกระบวนการและมโนทัศน์เฉพาะของสาขาวิชาประวัติศาสตร์ กล่าวคือการคิดทางประวัติศาสตร์ในด้านกระบวนการเกี่ยวข้องกับการใช้หลักฐาน ส่วนด้านมโนทัศน์นั้นเกี่ยวข้องกับกระบวนการทางปัญญาที่สัมพันธ์กับมโนทัศน์ในสาขาวิชา อาทิ ความสำคัญหลักฐาน ความต่อเนื่อง การเปลี่ยนแปลง เหตุ ผลที่ตามมา มุมมองทางประวัติศาสตร์ และมิติทางจริยธรรม (Lévesque, 2009)

3. การคิดทางประวัติศาสตร์ในความหมายเชิงแนวการเรียนรู้ การคิดทางประวัติศาสตร์คือการเรียนรู้แบบสืบสอบเป็นฐาน (*inquiry based*) และแนวการเรียนรู้ผ่านประสบการณ์ (*experiential approach*) เพื่อแปลความหมายของเรื่องราวในอดีต โดยใช้การจัดลำดับหลักฐานทางประวัติศาสตร์ร่วมกับการพิจารณาบริบททางประวัติศาสตร์และประสบการณ์ชีวิตที่มีอิทธิพลต่อวิถีต่างๆ ซึ่งเราจะต้องเข้าใจประวัติศาสตร์ (Lisa B. Buchana, 2015: 47)

สำหรับองค์ประกอบของการคิดทางประวัติศาสตร์ กิตติศักดิ์ ลักษณะ (2558) ได้รวบรวมและนำเสนอในงานมหกรรมทางการศึกษาเพื่อพัฒนาวิชาชีพครู ครั้งที่ 8 ดังนี้

National Center for History in the Schools (1996)

1. การคิดตามลำดับเวลา (*chronological thinking*)
2. ความเข้าใจทางประวัติศาสตร์ (*historical comprehension*)
3. การวิเคราะห์และวิพากษ์ทางประวัติศาสตร์ (*historical analysis and interpretation*)
4. การวิจัยทางประวัติศาสตร์ (*historical research capabilities*)
5. การวิเคราะห์และตัดสินใจในประเด็นทางประวัติศาสตร์ (*historical issue, analysis and decision making*)

Lévesque (2009)

1. ความสำคัญทางประวัติศาสตร์ (*historical significance*)
2. ความต่อเนื่องและการเปลี่ยนแปลง (*continuity and change*)
3. ความก้าวหน้าและความเสื่อมถอย (*progress and decline*)
4. หลักฐาน (*evidence*)
5. ความรู้สึกนึกคิดทางประวัติศาสตร์ (*historical empathy*)

Seixas and Morton (2013)

1. ความสำคัญทางประวัติศาสตร์ (*historical significance*)
2. หลักฐาน (*evidence*)
3. ความต่อเนื่องและการเปลี่ยนแปลง (*continuity and change*)
4. เหตุและผลที่ตามมา (*cause and consequence*)
5. มุมมองทางประวัติศาสตร์ (*historical perspectives*)
6. มิติทางจริยธรรม (*the ethical dimension*)

สำหรับความหมายและองค์ประกอบการคิดทางประวัติศาสตร์ในบทความนี้ ผู้เขียนนำเสนอโดยเน้นเชิงทักษะเป็นหลัก โดยอ้างอิงจาก National Center for History in the Schools ซึ่งนักการศึกษาไทยส่วนใหญ่ยึดเป็นหลักและแนวทางการพัฒนาทักษะการคิดทางประวัติศาสตร์ให้แก่นักเรียนและนักศึกษาไทย โดยกำหนดทักษะดังกล่าวเป็นมาตรฐานการคิดทางประวัติศาสตร์ และทักษะย่อย ๆ ของการคิดทางประวัติศาสตร์ดังกล่าวจะรายละเอียดในหัวข้อถัดไป

แม้ว่าการคิดทางประวัติศาสตร์จะได้รับการนิยามในเชิงทักษะ กระบวนการ มโนทัศน์ หรือแนวการเรียนรู้ ล้วนมีความสำคัญต่อผู้เรียนประวัติศาสตร์อย่างยิ่งในการแสวงหาความรู้ ค้นคว้าหาคำตอบ เพื่อนำไปสู่ข้อสรุปที่เป็นความจริงทางประวัติศาสตร์ โดยเน้นการวิเคราะห์ แยกแยะ พิจารณาหลักฐานเป็นสำคัญ ฉะนั้น ในการเรียนรู้วิชาประวัติศาสตร์จึงควรพัฒนาผู้เรียนให้เกิดการคิดทางประวัติศาสตร์ เพราะมีความสำคัญต่อการเรียนประวัติศาสตร์อย่างยิ่ง กล่าวคือ การคิดทางประวัติศาสตร์ช่วยให้ผู้เรียนแสวงหาความรู้เรื่องราวในอดีต ในขณะการเชื่อมโยงการดำรงชีวิตของเขาไปสู่อดีต การตอบข้อสงสัยในความเชื่อเกี่ยวกับเหตุการณ์ในอดีต และความเข้าใจในความคิดที่มีอิทธิพลต่อวิถีทางต่าง ๆ ซึ่งเราจะต้องเข้าใจประวัติศาสตร์ การดำเนินชีวิตของตนเองและผู้อื่น (Barton and Levstik 2004; Van Sledright 2002, 2004; Lisa B. Buchana, 2015: 47) การคิดทางประวัติศาสตร์ช่วยในการพัฒนาสิ่งต่าง ๆ ขององค์ประกอบสำคัญทางด้านนโยบายการศึกษาและคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของบัณฑิต รวมทั้งความซาบซึ้งและความเข้าใจในความยุติธรรมทางสังคม การตัดสินใจ และความเป็นพลเมือง (Adele Nye and others, 2011: 766)

จะเห็นได้ว่า การคิดทางประวัติศาสตร์มีความสำคัญทั้งในฐานะเป็นกระบวนการแสวงหาความรู้หรือคำตอบทางประวัติศาสตร์ เป็นสมรรถนะสำคัญของนักประวัติศาสตร์ ครูผู้สอนประวัติศาสตร์ทุกระดับ นักศึกษาครูสังคมศึกษาและประวัติศาสตร์ ครูประจำการสอนสังคมศึกษาและประวัติศาสตร์ และนักเรียนที่เรียนสังคมศึกษาและประวัติศาสตร์ ตลอดจนสถาบันฝึกหัดครูที่มีสาขาวิชาการสอนสังคมศึกษา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ที่เปิดสอนวิชาประวัติศาสตร์

มาตรฐานการคิดทางประวัติศาสตร์และทักษะการคิดทางประวัติศาสตร์

National Center for History in the Schools (NCHS, 2016) เป็นองค์กรเครือข่ายโปรแกรมในมหาวิทยาลัยที่ทำงานร่วมกับครูประวัติศาสตร์และครูสังคมศึกษาในระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน โดยพยายามจะปรับปรุงการเรียน การสอนและทำให้การสอนประวัติศาสตร์มีชีวิตชีวา ทั้งนี้ NCHS ได้กำหนดมาตรฐานการคิดทางประวัติศาสตร์ไว้ 5 มาตรฐาน โดยแต่ละมาตรฐานแสดงให้เห็นถึงทักษะการคิดทางประวัติศาสตร์ที่ควรพัฒนาให้แก่ผู้เรียน ดังนี้

1. มาตรฐานที่ 1: การคิดเชิงลำดับเวลา (Chronological Thinking)

- 1.1 จำแนกความแตกต่างระหว่างเวลาในอดีต ปัจจุบัน และอนาคตได้
- 1.2 ระบุโครงสร้างชั่วคราวของการเล่าเรื่องหรือเรื่องราว ประวัติศาสตร์ได้
- 1.3 สร้างเรื่องเล่าทางประวัติศาสตร์โดยกำหนดลำดับเวลาได้ด้วยตนเอง

- 1.4 วัดและคำนวณเวลาปฏิทินได้
- 1.5 ตีความข้อมูลที่น่าเสนอรูปของเส้นเวลาได้
- 1.6 สร้างรูปแบบของความต่อเนื่องทางประวัติศาสตร์และช่วงเวลาที่เกี่ยวข้องกันทางประวัติศาสตร์และการเปลี่ยนแปลงได้
- 1.7 เปรียบเทียบตัวแบบที่เป็นทางเลือกสำหรับความเป็นยุคสมัยได้
2. มาตรฐานที่ 2: ความเข้าใจในประวัติศาสตร์ (*Historical Comprehension*)
 - 2.1 ระบุผู้เขียนหรือแหล่งที่มาของเอกสารทางประวัติศาสตร์หรือการเล่าเรื่องและประเมินความน่าเชื่อถือของหลักฐานได้
 - 2.2 สร้างความหมายที่แท้จริงของข้อความทางประวัติศาสตร์ได้
 - 2.3 ระบุคำถามกลาง (*คำถามหลัก*) จากเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ได้
 - 2.4 จำแนกความแตกต่างระหว่างข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์และการตีความประวัติศาสตร์ได้
 - 2.5 อ่านเรื่องเล่าทางประวัติศาสตร์อย่างมีจินตนาการ
 - 2.7 ชื่นชมมุมมองทางประวัติศาสตร์
 - 2.8 ใช้ข้อมูลจากแผนที่ทางประวัติศาสตร์ได้
 - 2.9 ใช้ประโยชน์จากภาพ ข้อมูลทางคณิตศาสตร์ และข้อมูลเชิงคุณภาพได้
3. มาตรฐานที่ 3 : การวิเคราะห์และการตีความทางประวัติศาสตร์ (*Historical Analysis and Interpretation*)
 - 3.1 เปรียบเทียบความเหมือนและความแตกต่างของชุดความคิดได้
 - 3.2 พิจารณามุมมองหรือทัศนะที่หลากหลายได้
 - 3.3 วิเคราะห์ความสัมพันธ์ของสาเหตุและผลกระทบ ความหลากหลายของสาเหตุ รวมทั้งความสำคัญของปัจจัยบุคคลที่มีอิทธิพลต่อความคิด
 - 3.4 เปรียบเทียบข้ามยุคสมัย และภูมิภาคเพื่อกำหนดประเด็นที่คงทน
 - 3.5 จำแนกความแตกต่างระหว่างการแสดงออกทางความคิดที่ไม่ได้รับการสนับสนุน และสมมติฐานชั่วคราวจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ได้
 - 3.6 เปรียบเทียบเรื่องเล่าประวัติศาสตร์ได้
 - 3.7 ทำหายข้อโต้แย้งทางประวัติศาสตร์ที่ไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้
 - 3.8 ตีความประวัติศาสตร์ที่เป็นเรื่องชั่วคราว (*tentative*) ได้
 - 3.9 ประเมินผลการอภิปรายหลักในหมู่นักประวัติศาสตร์ได้
 - 3.10 รู้จักตั้งสมมติฐานเกี่ยวกับอิทธิพลของอดีต

4. มาตรฐานที่ 4: สมรรถภาพในการวิจัยทางประวัติศาสตร์ (Historical Research Capabilities)

- 4.1 กำหนดคำถามทางประวัติศาสตร์ได้
- 4.2 รู้จักแสวงหาข้อมูลทางประวัติศาสตร์จากแหล่งที่มาที่หลากหลาย
- 4.3 สอบสวนไต่สวนข้อมูลทางประวัติศาสตร์ได้
- 4.4 ระบุช่องว่างของการบันทึกข้อมูลที่มีอยู่ จัดความรู้ในเชิงบริบท และทักษะเกี่ยวกับเวลาและสถานที่
- 4.5 วิเคราะห์เชิงปริมาณได้
- 4.6 สนับสนุนการตีความด้วยหลักฐานทางประวัติศาสตร์

5. มาตรฐานที่ 5: การวิเคราะห์ประเด็นทางประวัติศาสตร์และการตัดสินใจ (Historical Issues-Analysis and Decision-Making)

- 5.1 ระบุประเด็นและปัญหาในอดีตได้
- 5.2 จัดหลักฐานเกี่ยวกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นก่อน-หลังได้
- 5.3 ระบุเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ที่เกิดขึ้นก่อน-หลังได้
- 5.4 ประเมินบทเรียนทางเลือกของแต่ละการกระทำได้
- 5.5 กำหนดจุดยืนหรือบทเรียนของการดำเนินเรื่องได้
- 5.6 รู้จักประเมินจุดยืนหรือบทเรียนของการดำเนินเรื่องในแต่ละประเด็นได้

จากการศึกษามาตรฐานการคิดทางประวัติศาสตร์ข้างต้น สะท้อนให้เห็นถึงทักษะการคิดทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญ มี 5 ประการ ซึ่งสามารถจำแนกได้ 2 กลุ่ม คือ 1) ทักษะการคิดทางประวัติศาสตร์ขั้นพื้นฐาน ได้แก่ การคิดเชิงลำดับเวลา ความเข้าใจในประวัติศาสตร์ การวิเคราะห์และการตีความทางประวัติศาสตร์ 2) ทักษะการคิดทางประวัติศาสตร์ขั้นสูง ได้แก่ สมรรถภาพในการวิจัยทางประวัติศาสตร์ การวิเคราะห์ประเด็นทางประวัติศาสตร์และการตัดสินใจ

สำหรับนักศึกษาครูสังคมศึกษาผู้ที่จะทำหน้าที่สอนในรายวิชาประวัติศาสตร์ ควรได้รับการพัฒนาทักษะการคิดทางประวัติศาสตร์ เพราะเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการพัฒนาให้ผู้เรียนระดับการศึกษาขั้นพื้นฐานเกิดทักษะการคิดทางประวัติศาสตร์ต่อไป โดยเฉพาะการพัฒนาทักษะการคิดทางประวัติศาสตร์ขั้นสูง ทั้งนี้เพราะนักศึกษาครูจะต้องเป็นต้นแบบของครูสอนประวัติศาสตร์ในการใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์เพื่อเสริมสร้างทักษะการคิดทางประวัติศาสตร์

ในอนาคต ฉะนั้นจึงขอล่าวสาระสำคัญของทักษะการคิดทางประวัติศาสตร์ขั้นสูงเพื่อเป็นแนวทางการพัฒนานักศึกษาคูสึงคมศึกษา ดังนี้

สมรรถภาพในการวิจัยทางประวัติศาสตร์ (*Historical Research Capabilities*) เป็นความสามารถในการกำหนดคำถามทางประวัติศาสตร์ รู้จักแสวงหาข้อมูลทางประวัติศาสตร์จากแหล่งที่มาที่หลากหลาย สอบสวนไต่สวนข้อมูลทางประวัติศาสตร์ ระบุช่องว่างของการบันทึกข้อมูลที่มีอยู่ จัดความรู้ในเชิงบริบท และทักษะเกี่ยวกับเวลาและสถานที่ วิเคราะห์เชิงปริมาณได้ สนับสนุนการตีความด้วยหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ทั้งนี้ การวิจัยอย่างระมัดระวังอาจช่วยแก้ไขปัญหาดังกล่าวที่ผ่านมาได้ และล้มล้างข้อโต้แย้งของการศึกษาก่อนหน้านี้ นอกจากนี้ ผู้สอนอาจใช้คำถามกระตุ้นความสนใจของผู้เรียนแบบเชิงรุกด้วยการสืบสอบทางประวัติศาสตร์ ผู้เรียนจะได้เรียนรู้ด้วยตัวเองว่าทำไมนักประวัติศาสตร์จึงต้องตีความเหตุการณ์ในอดีตอีกครั้งอย่างต่อเนื่อง เมื่อพบหลักฐานใหม่ก็ต้องการตีความใหม่ และจะไม่ปกปิดหลักฐานใหม่ แต่ยังคงจะทบทวนหลักฐานเก่าในแง่ของความคิดใหม่ ๆ นอกจากนี้ผู้เรียนยังตระหนักในเห็นคุณลักษณะของนักประวัติศาสตร์ที่ดีจากการทำวิจัยทางประวัติศาสตร์ นั่นคือ การทำหน้าที่เป็นผู้ส่งสารอันเป็นเรื่องราวในอดีตอย่างซื่อสัตย์ (*Nation Center for History in the Schools, 2016*) นอกจากความซื่อสัตย์แล้ว กระบวนการวิจัยทางประวัติศาสตร์ยังช่วยเสริมสร้างการเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม การเสียสละ และการรักษาประเพณีอันดีงามได้อีกด้วย

Organization of American Historians (2007: 7) ได้กล่าวถึงมาตรฐานที่ 4 สมรรถภาพในการวิจัยทางประวัติศาสตร์ว่า ไม่มีกระบวนการใดที่จะสามารถพัฒนาการคิดทางประวัติศาสตร์ได้ดีเท่ากับ “*การลงมือปฏิบัติ*” ที่ต้องเริ่มต้นจากการมองปัญหาและการสร้างชุดคำถาม โดยตั้งคำถามว่า ใคร ทำอะไร ที่ไหน อย่างไร และทำไม แล้วสร้างคำอธิบายที่เป็นประโยชน์เชิงวิชาการต้องเพิ่มคำถามเพื่อยั่วให้ผู้เรียนเกิดการค้นคว้าสิ่งที่แฝงอยู่ โดยที่ผู้สร้างหลักฐานไม่ได้บอกโดยตรง

การวิเคราะห์ประเด็นทางประวัติศาสตร์และการตัดสินใจ (*Historical Issues-Analysis and Decision-Making*) เป็นความสามารถในการระบุประเด็นและปัญหาในอดีต จัดหลักฐานเกี่ยวกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นก่อน-หลัง ระบุเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ที่เกิดขึ้นก่อน-หลัง ประเมินบทเรียนทางเลือกของแต่ละการกระทำ กำหนดจุดยืนหรือบทเรียนของการดำเนินเรื่อง และรู้จักประเมินจุดยืนหรือบทเรียนของการดำเนินเรื่องในแต่ละประเด็นได้ ทั้งนี้ การจัดกิจกรรมควรเน้นการวิเคราะห์ประเด็นเป็นศูนย์กลางและการตัดสินใจ (*Issue-centered analysis and decision making*) ซึ่งเป็นการจัดกิจกรรมที่เน้นให้ผู้เรียนเปรียบเทียบสถานการณ์

ในวิกฤติทางประวัติศาสตร์และเผชิญปัญหาในช่วงเวลาในอดีตและใกล้เคียงกับปัจจุบัน โดยให้วิเคราะห์ทางเลือกที่สามารถเป็นไปได้ของเหตุการณ์ ประเมินผลกระทบที่อาจจะเกิดขึ้นจากทางเลือกเหล่านั้น และอาจเปรียบเทียบกับผลที่ตามมาของสิ่งที่ไม่ได้เลือกก็ได้ นอกจากนี้ กิจกรรมดังกล่าวยังส่งเสริมความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย กล่าวคือ ส่งเสริมความสามารถในการระบุและกำหนดประเด็นนโยบายสาธารณะและวิกฤติทางจริยธรรม วิเคราะห์ลำดับของความสนใจและค่านิยมของบุคคลที่เกิดขึ้นในสถานการณ์และผลกระทบ ค้นหาและจัดระเบียบข้อมูลที่เป็นในการประเมินผลกระทบของทางเลือกในแต่ละแนวทางที่จะนำไปสู่การแก้ปัญหา และประเมินผลกระทบทางจริยธรรม เป็นต้น (*Nation Center for History in the Schools, 2003*)

การพัฒนาทักษะการคิดทางประวัติศาสตร์

ครูผู้สอนวิชาประวัติศาสตร์ควรพัฒนาทักษะการคิดทางประวัติศาสตร์โดยอาศัย “*วิธีการทางประวัติศาสตร์*” มาช่วยในการพัฒนาทักษะดังกล่าวให้เกิดขึ้นแก่ผู้เรียน ในฐานะที่เป็นวิธีการหลักที่นักประวัติศาสตร์ใช้ศึกษาหาความรู้และสืบสอบหาความจริงทางประวัติศาสตร์ นอกจากนี้ นักการศึกษาที่ได้นำมาวิธีการทางประวัติศาสตร์มาประยุกต์ใช้ในการจัดการเรียนการสอนประวัติศาสตร์ซึ่งเรียกว่า “การจัดการเรียนรู้โดยใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์” ในที่นี้ ผู้เขียนจึงขออธิบายถึงวิธีการทางประวัติศาสตร์ และการจัดการเรียนรู้โดยใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์ เพื่อให้เห็นความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน อันเป็นรากฐานของแนวคิดในการนำมาใช้ในการพัฒนา นักศึกษาครูสังคมศึกษาและผู้เรียนสังคมศึกษา ดังนี้

วิธีการทางประวัติศาสตร์

นักประวัติศาสตร์และนักการศึกษาทางประวัติศาสตร์ได้นิยามความหมายและอธิบายขั้นตอนของวิธีการทางประวัติศาสตร์ไว้ ดังนี้

Louis Gottschalk (1956) ได้นิยามความหมายของวิธีการทางประวัติศาสตร์ว่า หมายถึง กระบวนการตรวจสอบอย่างวิพากษ์วิจารณ์ วิเคราะห์หลักฐาน และสิ่งของที่หลงเหลืออยู่จากอดีต โดยประวัติศาสตร์เป็นเรื่องราวที่เกิดขึ้นในอดีตของสังคมมนุษย์ที่เปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา แม้ว่าอดีตจะเป็นสิ่งที่ผ่านพ้นไปแล้ว แต่มนุษย์ในอดีตก็ได้ทิ้งร่องรอยและหลักฐานไว้ให้คนรุ่นหลังได้ศึกษาเพื่อทำความเข้าใจว่าเกิดเหตุการณ์ใดขึ้นบ้างในอดีต สาเหตุที่เกิดขึ้นรวมทั้งผลกระทบจากสิ่งที่เกิดขึ้นจนทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในสังคมเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน

อดิศร คักดีสูง (2552) ได้ให้ความหมายของวิธีการทางประวัติศาสตร์ว่า หมายถึง การรวบรวม ตรวจตรา พิจารณา ไตร่ตรองและตีความหมายของหลักฐานแล้วนำมาเรียบเรียงขึ้นใหม่ตามความเข้าใจของตัวเขา เป็นการรื้อฟื้นอดีตของนักประวัติศาสตร์เพื่อให้ได้ภาพใกล้เคียงความเป็นจริง ซึ่งจำเป็นต้องมีกระบวนการค้นหาความรู้และนำเสนอตามหลักการของรายวิชาประวัติศาสตร์ที่น่าเชื่อถือและได้รับการยอมรับในทางวิชาการ โดยผ่านระเบียบวิธีที่เรียกว่า **“วิธีการทางประวัติศาสตร์”** ซึ่งประกอบด้วยขั้นตอน ดังนี้

1. การกำหนดเป้าหมายการค้นคว้า โดยในขั้นตอนนี้ นักประวัติศาสตร์จะต้องเริ่มงานของตนด้วยความประสงค์ชัดเจนว่า จะศึกษาอะไร อดีตส่วนไหน สมัยไหน กล่าวคือจะต้องมีการตั้งคำถามเพื่อเป็นแนวทางการศึกษา หัวใจสำคัญคือ คำถามที่ดีจะทำให้เกิดการศึกษาประวัติศาสตร์ที่ดีได้ ทั้งนี้หมายความว่า คำถามนั้นจะต้องเป็นคำตอบที่ตอบได้ และจะต้องเป็นคำถามที่นำไปสู่การค้นคว้าเชิงลึกและกว้างออกไป อีกทั้งเป็นคำถามที่ตอบได้ และนำไปสู่การค้นคว้าเชิงลึกและกว้างออกไป อีกทั้งเป็นคำถามที่ท้าทายต่อสติปัญญาในการแสวงหาคำตอบด้วยเหตุและผล แต่ปัญหาที่สำคัญก็คือ นักประวัติศาสตร์จะได้คำถามมาด้วยวิธีใด ซึ่งคำตอบก็คือ ได้มาจากการรับรู้พฤติกรรมต่าง ๆ ของมนุษย์ในสังคมด้วยการอ่านกับการสังเกตด้วยความอยากรู้อยากเห็น

2. การค้นหาข้อมูลประเภทต่าง ๆ ข้อมูลหรือในทางประวัติศาสตร์เรียกว่า **“หลักฐาน”** นั้นถือได้ว่าเป็นเครื่องมือที่สำคัญที่จะทำให้ให้นักประวัติศาสตร์เข้าถึงความจริงในอดีตมากที่สุดคือสำหรับหลักฐานประเภทต่าง ๆ นั้นจะมีอยู่มากมาย โดยนักประวัติศาสตร์จำต้องรวบรวมหลักฐานทุกประเภทให้ได้มากที่สุดเมื่อจะค้นคว้าประเด็นใดประเด็นหนึ่ง เครื่องมือช่วยเหลือในการหาหลักฐานดังกล่าวนั้นมีหลายประเภท เช่น บรรณานุกรม บทคัดย่อทางประวัติศาสตร์ นามานุกรมประเภทบุคคล สารานุกรม วิทยานุกรม วิทยานิพนธ์ และข้อมูลจากเว็บไซต์ เป็นต้น

3. การแสวงหาความหมายของข้อมูล ในขั้นตอนนี้จำต้องยึดหลักการเบื้องต้นว่า ข้อเท็จจริงเป็นเพียงบันไดขั้นต้นของวิชาประวัติศาสตร์เท่านั้น หน้าที่ของนักประวัติศาสตร์ก็คือพึงรักษาความซื่อสัตย์ต่อหลักฐานเป็นหลัก อีกทั้งต้องซื่อสัตย์ต่อผู้อ่านด้วย ดังนั้นการสร้างสรรค์ผลงานเกี่ยวกับอดีต หัวใจสำคัญของกระบวนการนี้คือ นักประวัติศาสตร์จำเป็นต้องตรวจสอบความเที่ยงแท้ของหลักฐานที่นำมาใช้ จากนั้นจึงวิเคราะห์สิ่งที่หลักฐานบอกกับเรา ทั้งที่ตั้งใจจะบอกและไม่ตั้งใจบอก โดยเริ่มต้นด้วยการตรวจสอบลักษณะภายนอกก่อนว่า เป็นของจริงหรือปลอม ต้องทราบอายุของหลักฐาน ผู้ที่สร้างหลักฐาน รวมทั้งรายละเอียดปลีกย่อยอื่น ๆ กระบวนการต่อมาคือต้องเลือกสรรข้อมูลให้เห็นว่าสอดคล้องกับคำถามและความเป็นไปได้ของ

เรื่องนั้น ๆ ซึ่งก็ย่อมหมายถึงต้องตัดข้อมูลที่ไม่เหมาะสมออกไป และเติมข้อมูลที่เหมาะสมเข้ามาแทนที่ เหมือนกับนำภาพในอดีตมาจัดรูปใหม่ จากนั้นก็ต้องประเมินความสำคัญของข้อเท็จจริงของแต่ละเรื่อง ว่ามีความน่าเชื่อถือเพียงใด พร้อมหาเหตุผลในการอธิบายให้ชัดเจน

4. การอธิบายให้ได้คำตอบ ขั้นตอนนี้เป็นกระบวนการที่จะต้องจัดระเบียบ หาเอกภาพ และผสมกลมกลืนให้กับข้อมูลหลากหลายที่ต้นคัตศรรมา หมายความว่าจะต้องนำเสนอเรื่องราวในอดีตให้น่าอ่าน หรือด้วยการอธิบาย เล่าเรื่อง เพื่อสร้างภาพอดีตให้มีชีวิตชีวา ในขั้นตอนนี้นักประวัติศาสตร์จะต้องสวมวิญญาณของความเป็นนักปรัชญา นักวิทยาศาสตร์ และศิลปินไปพร้อมกันในตัวเอง ใช้ภาษาง่าย ๆ ที่สื่อสารได้ชัดเจนตรงไปตรงมา หรือใช้ศิลปะในการเขียน โดยพยายามหลีกเลี่ยงคำที่มีความหมายกำกวมรวมทั้งความสามารถในการเรียบเรียงประโยค และข้อความอย่างสละสลวย เป็นเหตุเป็นผลกัน

ในขั้นตอนนี้ นักประวัติศาสตร์จะต้องทำงานร่วมกับนักวิทยาศาสตร์ นักธรณีวิทยา นักภาษาศาสตร์ และนักโบราณคดี เพื่อให้ได้ข้อมูลที่แท้จริงและถูกต้อง นอกจากนี้ข้อมูลทางประวัติศาสตร์ยังอาจเปลี่ยนแปลงได้ตามหลักฐานใหม่ๆ และข้อเท็จจริงที่เพิ่งค้นพบ นักประวัติศาสตร์จึงต้องใจกว้าง และยอมรับการเปลี่ยนแปลง

สิริวรรณ ศรีพล (2555 : 4 - 35) ได้กล่าวถึงวิธีการทางประวัติศาสตร์ไว้ว่า การศึกษาประวัติศาสตร์ มักจะเริ่มต้นจากการตั้งคำถามหลัก 5 คำถาม คือ เกิดเหตุการณ์อะไรขึ้นในอดีต (What) เหตุการณ์นั้นเกิดขึ้นเมื่อไหร่ (When) เหตุการณ์นั้นเกิดขึ้นที่ไหน (Where) ทำไมจึงเกิดเหตุการณ์นั้นขึ้น (Why) และเหตุการณ์นั้นเกิดขึ้นได้อย่างไร (How) ทั้งนี้ เพื่อตอบคำถามดังกล่าว นักประวัติศาสตร์จึงต้องมีวิธีการเพื่อหาคำตอบ ซึ่งเรียกว่า วิธีการทางประวัติศาสตร์ ประกอบด้วยขั้นตอนต่างๆ ดังนี้

1. การสะสมข้อมูลต่างๆ หรือการรวบรวมหลักฐานที่ตรงกับเรื่องที่ต้องการจะศึกษา โดยผู้ศึกษาหรือนักประวัติศาสตร์ต้องพยายามสืบเสาะหาข้อมูล หรือหลักฐานที่ต้องใช้ต้องคอยติดตามหลักฐานที่อาจมีขึ้นมาใหม่หรือมีการตีความขึ้นมาใหม่อยู่เสมอ

2. การคัดเลือกข้อมูลหรือหลักฐาน เมื่อรวบรวมข้อมูลหรือหลักฐานที่จะศึกษาแล้วก็จะทำการคัดเลือกข้อมูล ซึ่งในการคัดเลือกข้อมูลนั้น สามารถแบ่งข้อมูลออกเป็น 2 กลุ่ม คือ ข้อมูลที่เกี่ยวข้องโดยตรง และข้อมูลที่เป็นส่วนประกอบ

3. การประเมินความสำคัญของข้อมูลหรือหลักฐาน โดยการประเมินความสำคัญของข้อมูลแต่ละชิ้นที่คัดเลือกมาว่ามีความน่าเชื่อถือที่แท้จริงเพียงไร เมื่อคิดในข้อมูลหรือหลักฐาน

นั้นหรือไม่ และข้อมูลหรือหลักฐานนั้นมีความสำคัญเพียงพอต่อการนำมาอธิบายเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในอดีตหรือไม่ ทั้งนี้ ผู้ศึกษาต้องทำการวิเคราะห์ ตีความ และประเมินข้อมูลหรือหลักฐานนั้น ๆ อย่างมีวิจารณญาณ

4. การแจกแจงข้อเท็จจริง โดยพิจารณาแจกแจงข้อเท็จจริงที่ได้จากข้อมูลว่าข้อเท็จจริงเหล่านั้นมีความสัมพันธ์เป็นเหตุเป็นผลต่อกันและกันอย่างไร

5. การตีความ เมื่อพิจารณาความสัมพันธ์ของข้อเท็จจริงแล้ว จึงถึงขั้นตีความโดยใช้วินิจฉัยของผู้เขียนประวัติศาสตร์ในการตีความนั้น ผู้ศึกษาต้องทำอย่างรอบคอบและระมัดระวัง

6. การเรียบเรียง เป็นขั้นสุดท้ายของวิธีการทางประวัติศาสตร์ คือ ผู้ศึกษานำสิ่งที่ได้ศึกษาวิเคราะห์ และตีความแล้วทั้งหมดมาเรียบเรียงขึ้น ต้องมีความน่าเชื่อถือ น่าอ่าน และน่าติดตาม

สรุปได้ว่า วิธีการทางประวัติศาสตร์ หมายถึง กระบวนการตรวจสอบเรื่องราวของมนุษย์ในอดีตให้มีความเที่ยงตรง น่าเชื่อถือ ผู้ศึกษาหรือนักประวัติศาสตร์จะต้องดำเนินการด้วยความรอบคอบ ระมัดระวัง ใฝ่หาคำจริง ซึ่งประกอบด้วยขั้นตอนสำคัญ คือ การรวบรวมหลักฐานที่ต้องการศึกษา การคัดเลือกข้อมูลหรือหลักฐาน การประเมินความสำคัญของข้อมูลหรือหลักฐาน การแจกแจงข้อเท็จจริง (*การวิเคราะห์ข้อมูล*) การตีความ และเรียบเรียงนำเสนอ

การจัดการเรียนรู้โดยใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์

วิธีการทางประวัติศาสตร์เป็นกระบวนการศึกษาของนักประวัติศาสตร์ที่ใช้ในการแสวงหาความจริงทางประวัติศาสตร์โดยพิจารณาจากร่องรอยหลักฐานเป็นสำคัญ ซึ่งสามารถนำมาใช้ในการจัดการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ได้ ดังที่ Edwin Fenton (1967) ได้กล่าวว่า การจัดการเรียนรู้โดยใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์เป็นวิธีการที่ช่วยให้ผู้เรียนได้แสวงหาความรู้โดยใช้หลักการทางประวัติศาสตร์ด้วยกระบวนการคิดอย่างเป็นระบบในการแสวงหาข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้นจากการค้นคว้าหาหลักฐานทางประวัติศาสตร์โดยใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์ เพื่อให้สามารถอธิบายและวิเคราะห์เหตุการณ์หรือหลักฐานข้อมูลทางประวัติศาสตร์ได้อย่างสมเหตุสมผล ทั้งนี้ หน่วยงานทางการศึกษาและนักวิชาการของไทย ได้พยายามศึกษา วิจัยและพัฒนากระบวนการสอนโดยใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์ เพื่อเป็นแนวทางสำหรับครูสอนประวัติศาสตร์ ดังนี้

สำนักนิเทศและพัฒนามาตรฐานการศึกษา (2543: 128-130) ได้กล่าวว่ววิธีการทางประวัติศาสตร์ เป็นวิธีการแสวงหาความรู้ของนักประวัติศาสตร์ ซึ่งนักการศึกษาได้นำวิธีการที่นักประวัติศาสตร์ใช้ในการค้นคว้าคำตอบมากำหนดเป็นขั้นตอนการจัดการเรียนรู้ ดังนี้

1. ขั้นตอนหาปัญหาและตั้งสมมติฐาน เป็นการนำเสนอขอบเขตเนื้อหาว่าต้องการศึกษาเรื่องใดโดยทำการศึกษาขอบเขตแนวทางของการของปัญหา เพื่อให้ได้ข้อเท็จจริงโดยละเอียด การตั้งข้อสมมติฐาน เป็นการกำหนดให้นักเรียนเดาคำตอบหรือกำหนดแนวทางที่คาดว่าจะเป็นไปได้เกี่ยวกับคำตอบของปัญหา สมมติฐานนี้ถือว่าเป็นความจริงชั่วคราวที่สมมติขึ้นเป็นการคาดคะเนอย่างมีเหตุผลและยังไม่มีการทดสอบเพื่อรับรองข้อความนี้ ซึ่งอาจจะถูกหรือผิดก็ได้

2. ขั้นรวบรวมข้อมูลต่างๆ (หลักฐาน) ที่เกี่ยวข้องเพื่อใช้ในการแก้ปัญหา ข้อมูลทางประวัติศาสตร์ แบ่งออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่

2.1 หลักฐานชั้นต้น เป็นหลักฐานที่เขียนหรือพูดโดยผู้ประสบเหตุการณ์โดยตรงเป็นบุคคลที่อยู่ร่วมสมัยกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น หลักฐานชั้นต้นนี้ได้แก่หลักฐานใดๆก็ตามที่อาจนำไปสู่ร่องรอยในอดีต และถ้าสิ่งนั้นอยู่ในสภาพคงเดิม ไม่เปลี่ยนแปลงก็จัดอยู่ในประเภทหลักฐานชั้นต้นได้ทั้งสิ้น เช่น บันทึกประจำวัน จดหมาย หลักฐานในทางราชการ ข่าว ภาพยนตร์ แสตมป์ เหรียญกษาปณ์ ตรา ฯลฯ

สำหรับงานเขียนที่จัดอยู่ในประเภทหลักฐานชั้นต้นไม่จำเป็นต้องเป็นฉบับดั้งเดิมฉบับเดียวเท่านั้น อาจมีการตีพิมพ์ขึ้นใหม่ก็ได้ แต่การพิมพ์ขึ้นใหม่นี้ต้องคงรูปเดิมอยู่อย่างเคร่งครัด จึงจะจัดอยู่ในประเภทของหลักฐานชั้นต้น หลักฐานชั้นต้นอาจแบ่งได้เป็น 4 ประเภท ดังนี้

2.1.1 งานเขียนฉบับลายมือซึ่งมิได้ถูกดัดแปลง หรือฉบับตีพิมพ์ เช่น จดหมายที่เขียนติดต่อบันทึกประจำวัน ฯลฯ

2.1.2 เอกสารที่เป็นทางการ เช่น กฎหมาย สนธิสัญญา คำสั่งต่างๆของรัฐบาล หน่วยงานต่างๆ ฯลฯ

2.1.3 การบอกเล่าต่อๆกันมา หรือหลักฐานจากการสัมภาษณ์รวมทั้งนิทานปรัมปรา

2.1.4 หลักฐานชั้นต้นอื่นๆ เช่น ศิลารึก พงศาวดาร ประวัติส่วนบุคคล ปฏิทิน

2.2 หลักฐานชั้นรอง เป็นเอกสารที่บันทึกเหตุการณ์โดยบุคคลที่มีได้อยู่ในที่เกิดเหตุการณ์ แต่เขียนขึ้นจากการศึกษาค้นคว้าจากหลักฐานชั้นต้นเอามาเรียบเรียงใหม่หรือเป็นหลักฐานชั้นต้นที่มีการตีความ

3. ขั้นวิเคราะห์และประเมินคุณค่าข้อมูลหรือหลักฐาน หลักฐานที่มีคุณค่าต่อทางประวัติศาสตร์ คือหลักฐานที่ให้ความจริงดั้งเดิม ดังนั้นหลักฐานต่างๆจะมีความสำคัญมากน้อยเพียงใด ผู้ใช้ควรอาศัยหลักหลาย ๆ ประการเข้าประกอบการพิจารณา ซึ่งการวิเคราะห์และประเมินคุณค่าข้อมูลนี้มี 2 ลักษณะ คือ

3.1 การวิเคราะห์และประเมินคุณค่าจากภายนอก เป็นการพิจารณาเกี่ยวกับว่าข้อมูลนั้นเป็นจริงหรือไม่ เกิดขึ้นเมื่อใด ใครเป็นคนทำขึ้น เช่นการตรวจเอกสารโดยสอบลายมือที่เขียนลายเซ็น ลีลาการใช้ภาษา สำนวน เป็นต้น

3.2 การวิเคราะห์และประเมินค่าภายใน มีหลักเกณฑ์ ดังนี้

3.2.1 ช่วงระยะเวลาของเหตุการณ์และการบันทึก ถ้าบันทึกได้ทันเหตุการณ์มากเท่าไร ความถูกต้องย่อมมีมากขึ้นเท่านั้น

3.2.2 จุดมุ่งหมายของผู้บันทึก ผู้บันทึกบางคนตั้งใจบันทึกเพื่อเตือนความจำ บางคนเขียนเพื่อเป็นรายงานเสนอผู้อื่น บางคนเขียนเพื่อโฆษณาชวนเชื่อ ดังนั้นความแน่นอนของหลักฐานจึงขึ้นอยู่กับจุดมุ่งหมายของผู้บันทึก เช่น คำสั่งในระหว่างรบ หรือคำสั่งจากสถานทูตไปยังทูต ถือเป็นเอกสารที่มีความถูกต้องมากที่สุดเพราะบ่งถึงความมุ่งหมายตลอดจนสภาวะจิตใจของผู้สั่งในเวลานั้น ๆ

3.2.3 ผู้บันทึกเป็นผู้รู้ในเรื่องรavnนั้นจริงหรือไม่ เรื่องราวที่รายงานนั้นอ้างอิงมาจากบุคคลอื่น หรือเป็นคำพูดของผู้บันทึกเอง ตัวอย่างเช่น การบันทึกเรื่องราวเกี่ยวกับสงครามต้องพิจารณาให้รอบคอบว่า ระหว่างผู้บันทึกที่เป็นผู้ชนะกับผู้บันทึกที่เป็นผู้แพ้ เพราะข้อความที่จัดบันทึกนั้นมักมีความแตกต่างกัน และผู้มีอำนาจในสมัยนั้นสั่งให้บันทึกเข้าข้างตนเองหรือไม่

3.2.4 คุณสมบัติของผู้บันทึก เกี่ยวกับการศึกษาเล่าเรียน สภาพแวดล้อมน่าเชื่อถือหรือไม่ ขณะที่บันทึกนั้นสภาพร่างกายหรือจิตใจปกติหรือไม่ มีความกดดันทางอารมณ์หรือถูกบีบบังคับให้เขียนหรือไม่

3.2.5 ข้อความนั้นสอดคล้องเกี่ยวกับเชื้อชาติ ศาสนา ลัทธิการเมือง ฐานะทางเศรษฐกิจ สังคมหรือไม่

3.2.6 วิธีการในการบันทึกใช้วิธีการบันทึกอย่างไร บันทึกอย่างไร ถ้าว้นมีร่องรอยหรือเป็นการบันทึกโดยการสืบหาสาเหตุที่เที่ยงธรรม ถ้าหากผู้บันทึกใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์บันทึกเหตุการณ์ จะทำให้เป็นหลักฐานที่น่าเชื่อถือมาก

4. ขั้นตอนการและสังเคราะห์ เป็นการเลือก จัดระเบียบ เรียบเรียงข้อมูลผ่านการประเมินค่ามาแล้วนั้น โดยนำมาพิจารณา อธิบายวิพากษ์วิจารณ์ และแสดงความคิดเห็นประกอบกันแล้วจึงดำเนินการผสมผสานและสังเคราะห์เข้าด้วยกัน

5. ขั้นนำเสนอผลการค้นคว้า เป็นการเขียนข้อสังเคราะห์ที่นักเรียนได้ศึกษาค้นคว้ามา โดยไม่มีความลำเอียงหรือบิดเบือนข้อเท็จจริง การนำเสนอผลการค้นคว้านี้้อาจทำได้โดยการเขียนรายงานกลุ่ม การบรรยาย การอภิปรายการสัมมนา ฯลฯ

ชัยรัตน์ โตศิลา (2555) ได้วิจัยและพัฒนากระบวนการเรียนการสอนโดยใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์เพื่อส่งเสริมทักษะการคิดทางประวัติศาสตร์ ซึ่งกระบวนการเรียนการสอนที่พัฒนาขึ้นประกอบด้วย 5 ขั้นตอน ได้แก่ ขั้นตอนปรัยเพื่อกำหนดประเด็นศึกษา ขั้นวิเคราะห์หลักฐานหลัก ขั้นเปรียบเทียบข้อมูล ขั้นปฏิสัมพันธ์กับหลักฐานทางประวัติศาสตร์ และขั้นนำเสนอข้อค้นพบ

นอกจากนักการศึกษาทางประวัติศาสตร์ไทยได้นำเสนอกระบวนการเรียนการสอนโดยใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์ดังที่กล่าวไปข้างต้นแล้ว Leonard H. Clark (1973) ยังได้เสนอตัวอย่างกิจกรรมและวิธีการสอนโดยใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์ ซึ่งสามารถนำไปสอดแทรกในกระบวนการเรียนการสอนโดยใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์ ดังนี้

1. สอนให้นักเรียนมีโอกาสที่จะฝึกวิเคราะห์ วิเคราะห์ข้อมูลทั้งภายนอกและภายใน โดยการพิจารณาว่าข้อมูลเหล่านั้นเชื่อถือได้มากน้อยเพียงใด
2. ให้แบบฝึกหัดที่นักเรียนสามารถคิดวิเคราะห์วิจารณ์ เช่น นำเอาตัวอย่างข้อความบางตอนออกมาให้นักเรียนแสดงความคิดเห็นว่า ข้อมูลนั้นมีความถูกต้องเพียงใด
3. ชี้แนะให้นักเรียนได้เรียนรู้วิธีที่จะตรวจสอบความจริง จากสิ่งที่นักเรียนได้อ่านและได้เห็น นักเรียนจะได้พบว่า เขามีโอกาสที่จะได้พบหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่ไม่จริงเสมอไป
4. ใช้การสอนแบบอุปนัย ในการสอนแบบนี้นักเรียนจะสามารถถึงความจริงต่างๆ จากข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ และพัฒนาความคิดรวบยอดออกมาได้ ซึ่งใช้ในกรณีนี้ที่ครูไม่สามารถที่จะสอนโดยข้อเท็จจริงหรือสรุปเป็นหลักการได้
5. ให้แบบฝึกหัด ซึ่งนักเรียนได้ค้นคว้าหาความจริงหรือแสดงปัญหาออกมาได้ โดยใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์

สรุปได้ว่าการจัดการเรียนรู้โดยใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์เป็นการนำวิธีการที่นักประวัติศาสตร์ใช้ในการค้นคว้าหาคำตอบมากำหนดเป็นขั้นตอนการสอนที่ให้ผู้เรียนเรียนรู้โดยแสวงหาความรู้ตามหลักการทางประวัติศาสตร์ด้วยกระบวนการคิดอย่างเป็นระบบ

เมื่อพิจารณามาตรฐานการคิดทางประวัติศาสตร์ จะเห็นว่ามีความสัมพันธ์กับวิธีการทางประวัติศาสตร์ และการจัดการเรียนรู้โดยใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์ ดังนั้น การส่งเสริมการคิดทางประวัติศาสตร์จึงต้องผ่านการจัดการเรียนรู้โดยใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์จะช่วยเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้ฝึกใช้ทักษะการคิดทางประวัติศาสตร์ทั้ง 5 ประการอย่างต่อเนื่อง ได้แก่ การคิดเชิงลำดับเวลา ความเข้าใจในประวัติศาสตร์ การวิเคราะห์และการตีความทาง

ประวัติศาสตร์ สมรรถภาพในการวิจัยทางประวัติศาสตร์ รวมทั้งการวิเคราะห์ประเด็นทางประวัติศาสตร์และการตัดสินใจ

ทั้งนี้ การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างการจัดการเรียนรู้โดยใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์กับการคิดทางประวัติศาสตร์ในที่นี้ ขอยกตัวอย่างจากขั้นตอนการจัดการเรียนรู้โดยใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์ที่ออกแบบโดยสำนักนิเทศและพัฒนามาตรฐานการศึกษา (2543) ดังภาพ

ภาพที่ 1 ความสัมพันธ์ระหว่างขั้นตอนการจัดการเรียนรู้
โดยใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์กับทักษะการคิดทางประวัติศาสตร์

*การเกิดความเข้าใจในประวัติศาสตร์นั้นจะเห็นได้ว่าเป็นความรู้ทางประวัติศาสตร์ที่ผู้สอนต้องการพัฒนาให้ผู้เรียนได้เข้าใจความจริงทางประวัติศาสตร์ โดยผ่านทักษะย่อยๆ ในการเรียนรู้โดยใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์ เช่น การสร้างความหมายที่แท้จริงของข้อความทางประวัติศาสตร์ การจำแนกความแตกต่างระหว่างข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์และการตีความประวัติศาสตร์ การอ่านเรื่องเล่าทางประวัติศาสตร์อย่างมีจินตนาการ การใช้ข้อมูลจากแผนที่ทางประวัติศาสตร์ได้ รวมทั้งการใช้ประโยชน์จากภาพ ข้อมูลทางคณิตศาสตร์ และข้อมูลเชิงคุณภาพ เป็นต้น

การพัฒนาทักษะการคิดทางประวัติศาสตร์ให้นักศึกษาครูสังคมศึกษา

บทบาทหน้าที่สำคัญประการหนึ่งของสถาบันการฝึกหัดครูสังคมศึกษาในประเทศไทย คือ การผลิตครูสังคมศึกษาที่สามารถสอนได้หลายสาระ อาทิ สาระศาสนา ศิลปกรรม จริยธรรม สาระหน้าที่พลเมือง วัฒนธรรม และการดำเนินชีวิตในสังคม สาระเศรษฐศาสตร์ สาระภูมิศาสตร์ และสาระประวัติศาสตร์ ฉะนั้น ในการพัฒนาทักษะการคิดทางประวัติศาสตร์ให้นักศึกษาครูสังคมศึกษาจึงเป็นสิ่งสำคัญที่จะทำให้ได้ต้นแบบผู้มีความรู้ทักษะการคิดทางประวัติศาสตร์ และสามารถนำไปถ่ายทอดและฝึกฝนผู้เรียนให้มีทักษะการคิดทางประวัติศาสตร์ต่อไป ทั้งนี้ สถาบันการฝึกหัดครูสังคมศึกษาในประเทศไทย ส่วนใหญ่ได้สร้างความร่วมมือระหว่างคณะต่างๆ เพื่อผลิตครูสังคมศึกษา ผู้เขียนจึงขอเสนอแนะให้มีการดำเนินการ ดังนี้

1. คณะครูศาสตร์ ศึกษาศาสตร์ หรือวิทยาลัยการฝึกหัดครู มีส่วนช่วยพัฒนาทักษะการคิดทางประวัติศาสตร์ให้นักศึกษาครูสังคมศึกษา โดยปฏิบัติดังต่อไปนี้

1.1 พัฒนาหลักสูตรหรือสร้างรายวิชาที่เกี่ยวข้องกับการจัดการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ เพื่อให้ นักศึกษาครูได้เรียนรู้เกี่ยวกับทักษะการคิดทางประวัติศาสตร์ และออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้การสอนโดยใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์

	ตัวอย่างรายวิชาการจัดการเรียนรู้ประวัติศาสตร์	
รหัสวิชา XXXXXX	การจัดการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ (Learning Management in History) 3(2-2-5) ความหมายของประวัติศาสตร์ หลักสูตรสังคมศึกษากับการจัดการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ การกำหนดจุดประสงค์ การเรียนรู้ประวัติศาสตร์ การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ สื่อ เทคโนโลยี นวัตกรรม และแหล่งเรียนรู้สำคัญประวัติศาสตร์ การประเมินผลการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ การวางแผน และออกแบบการจัดการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ การฝึกปฏิบัติการเขียนแผนการจัดการเรียนรู้และทดลองจัดการเรียนรู้สังคมศึกษาประวัติศาสตร์ โดยเน้นการจัดการเรียนรู้โดยใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์เพื่อส่ง	

เสริมทักษะการคิดทางประวัติศาสตร์

1.2 จัดกิจกรรมโครงการฝึกประสบการณ์วิชาชีพให้นักศึกษาครูสังคมศึกษาเพื่อฝึกทักษะการคิดทางประวัติศาสตร์

ตัวอย่างชื่อโครงการประวัติศาสตร์

- เรียนรู้ธรรมชาติกับโครงการประวัติศาสตร์
- สนุกคิดพิชิตโครงการประวัติศาสตร์
- สืบสอบความจริงของประวัติศาสตร์ไทย

2. คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์มีส่วนช่วยพัฒนาทักษะการคิดทางประวัติศาสตร์ให้นักศึกษาครูสังคมศึกษา โดยปฏิบัติดังต่อไปนี้

2.1 สร้างรายวิชารายวิชาและพัฒนากิจกรรมการเรียนรู้การสอนรายวิชาประวัติศาสตร์โดยใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์เพื่อเสริมสร้างทักษะการคิดทางประวัติศาสตร์

2.2 ฝึกให้นักศึกษาครูสังคมศึกษาที่เรียนรายวิชาประวัติศาสตร์จากคณะวิชาต้นสังกัดได้เรียนรู้ผ่านโครงงานประวัติศาสตร์หรือการวิจัยทางประวัติศาสตร์ที่มีการนำทักษะการคิดทางประวัติศาสตร์ไปใช้

ตัวอย่างคำอธิบายรายวิชาปรัชญาและวิธีการทางประวัติศาสตร์เบื้องต้น

รหัสวิชา XXXXXX	ปรัชญาและวิธีการทางประวัติศาสตร์เบื้องต้น (Introduction to Philosophy of History and Historical Method)	3(2-2-5)
แนวคิด ความหมาย ความสำคัญของประวัติศาสตร์ วิวัฒนาการของปรัชญาประวัติศาสตร์ตะวันตก และปรัชญาประวัติศาสตร์ไทย ความสำคัญของนักประวัติศาสตร์ สำนักความคิดทางประวัติศาสตร์ทั้งของต่างประเทศและไทย วิธีการทางประวัติศาสตร์เพื่อการศึกษาวิจัยทางประวัติศาสตร์		

ตัวอย่างคำอธิบายรายวิชาประวัติศาสตร์ไทย

รหัสวิชา XXXXXX	ประวัติศาสตร์ไทย (Thai History)	3(2-2-5)
ประวัติศาสตร์ไทยก่อนสมัยสุโขทัย แนวความคิดเกี่ยวกับถิ่นกำเนิดของคนไทย พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ด้านต่างๆ ในสมัยสุโขทัย อยุธยา ธนบุรี จนถึงรัตนโกสินทร์ตอนต้นโดยสังเขป การปรับตัวเข้าสู่ยุคใหม่นับตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทั้งด้านการเมืองการปกครอง เศรษฐกิจและสังคมจนถึงปัจจุบัน และจัดทำโครงงานประวัติศาสตร์ไทยโดยใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์		

ข้อเสนอแนะในการพัฒนาทักษะการคิดทางประวัติศาสตร์ให้นักศึกษาครูสังคมศึกษา ข้างต้น มีกรอบแนวคิดในการพัฒนาที่สำคัญ คือ การพัฒนานักศึกษาครูสังคมศึกษาได้พัฒนาทักษะการคิดทางประวัติศาสตร์ทั้งในรายวิชาเอก (วิชาที่เน้นเนื้อหาสาระประวัติศาสตร์) และ วิชาการสอนวิชาเอก (วิชาที่เน้นการบูรณาการวิธีสอนกับเนื้อหา) เรียกว่า ความรู้เชิงบูรณาการระหว่างวิชาชีพครูกับวิชาเฉพาะหรือศาสตร์การผสมผสานเนื้อหากับวิธีสอน (*Pedagogical Content Knowledge*) รวมทั้งควรมีการวิจัยและพัฒนาในสถาบันการฝึกหัดครูเพื่อขยายแนวคิดและวิธีดำเนินการเกี่ยวกับการพัฒนาทักษะการคิดทางประวัติศาสตร์ของนักศึกษาครูสังคมศึกษา

บทสรุป

ทักษะการคิดทางประวัติศาสตร์เป็นทักษะที่ควรส่งเสริมให้เกิดขึ้นอย่างยั่งยืนแก่นักศึกษาครูสังคมศึกษาที่จะไปเป็นครูสอนวิชาประวัติศาสตร์ในอนาคต เนื่องจากนักศึกษาครูในปัจจุบันส่วนใหญ่ยังขาดทักษะการคิดทางประวัติศาสตร์ สถาบันการฝึกหัดครูสังคมศึกษาจึงต้องปรับปรุงหลักสูตร ซึ่งวิธีการบริหารหลักสูตรและแนวทางการพัฒนาหลักสูตรจะต้องได้รับความร่วมมือจากคณะครุศาสตร์ ศึกษาศาสตร์ หรือวิทยาลัยการฝึกหัดครู คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ โดยระบุนาวิถีการทางประวัติศาสตร์ กิจกรรมโครงการประวัติศาสตร์ และการวิจัยทางประวัติศาสตร์ ไว้ในคำอธิบายรายวิชาของหลักสูตรครุศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาสังคมศึกษา หรือหลักสูตรที่มีการเรียกชื่อปริญญาในกลุ่มเดียวกัน รวมทั้งออกแบบกิจกรรมการเรียนการสอนโดยใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์เป็นวิธีการแสวงหาความรู้ของนักศึกษาครูเพื่อให้เข้าใจประวัติศาสตร์อย่างลึกซึ้งและได้ฝึกฝนทักษะการคิดทางประวัติศาสตร์ นอกจากนี้กระทรวงศึกษาธิการหรือองค์กรที่เกี่ยวข้องกับสังคมศึกษาและประวัติศาสตร์อาจจัดสัมมนาประชุมเชิงปฏิบัติการ อบรมให้ความรู้และฝึกฝนทักษะการคิดทางประวัติศาสตร์ และการจัดการเรียนรู้ที่เน้นฝึกทักษะนี้แก่นักเรียน ครูประจำการ และนักศึกษาครู ตลอดจนนักวิชาการ นักสังคมศึกษา นักประวัติศาสตร์ควรร่วมมือกันพัฒนารูปแบบหรือกระบวนการจัดการเรียนรู้ประวัติศาสตร์เพื่อส่งเสริมทักษะการคิดทางประวัติศาสตร์ โดยเฉพาะสมรรถภาพในการวิจัยทางประวัติศาสตร์ การวิเคราะห์ประเด็นทางประวัติศาสตร์และการตัดสินใจของนักศึกษาครูสังคมศึกษา อันเป็นทักษะการคิดทางประวัติศาสตร์ขั้นสูง เพื่อให้การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ประวัติศาสตร์บรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมายสำคัญของการศึกษาประวัติศาสตร์ต่อไป

บรรณานุกรม

- กรมวิชาการ. (2544). *ยุทธศาสตร์การเรียนการสอนสังคมศึกษา*. กระทรวงศึกษาธิการ. (เอกสารอัดสำเนา)
- กิตติศักดิ์ ลักษณะ. (2558). *การพัฒนาการคิดทางประวัติศาสตร์ในระดับประถมศึกษา*. เอกสารประกอบการบรรยายในงานมหกรรมทางการศึกษาเพื่อพัฒนาวิชาชีพครู ครั้งที่ 8.
- คุรุสภา. (2542). *ชุดฝึกอบรมการพัฒนาอาชีพครูตามเกณฑ์มาตรฐานมาตรฐานวิชาชีพของคุรุสภา*. กรุงเทพมหานคร : องค์การคำของคุรุสภา.
- ชัยรัตน์ โตศิลา. (2555). *การพัฒนากระบวนการเรียนการสอนโดยใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์เพื่อส่งเสริมทักษะการคิดทางประวัติศาสตร์ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2*. วิทยานิพนธ์ครุศาสตรุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาหลักสูตรและการสอน คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- วรรณพร บุญญาสถิตย์. สัมภาษณ์, 13 กันยายน 2560.
- วินัย พงศ์ศรีเพียร. (2541). *ประวัติศาสตร์กับการศึกษา*. รวมบทความประวัติศาสตร์ ฉบับที่ 20.
- วินัย พงศ์ศรีเพียร. (2544). *ครูกับการเรียนการสอนประวัติศาสตร์ไทย*. ในประวัติศาสตร์ไทยจะเรียนจะสอนกันอย่างไร. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ศาสนา.
- สำนักนิเทศและพัฒนามาตรฐานการศึกษา, สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ. (2543). *ยุทธศาสตร์การจัดกิจกรรมการเรียนรู้และการวัดประเมินผลวิชาสังคมศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้น*. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภา ลาดพร้าว.
- สนธยา สัจจะธีระกุล. (2546). *ความสามารถในการใช้ทักษะการคิดทางประวัติศาสตร์ของนักศึกษาสายวิชาสังคมศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่*. วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการศึกษาสังคมศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- สิริวรรณ ศรีพล. (2555). *ประมวลสาระชุดวิชา สารัตถะและวิถีทางสังคมศึกษา*. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- อดิศร คักดีสูง. (2552). *ความคิดทางประวัติศาสตร์และวิถีวิทยวิจัย*. สงขลา : นาคีลป์การพิมพ์.
- Barton, K. C., and Linda S. Levstik. (2004). *Teaching History for the Common Good*. Mahwah, NJ: Erlbaum.
- Benjamin. J. R. (1979). *A Student's Guide to History*. (Paperback)
- Buchana, L. B. (2015). *Fostering Historical Thinking toward Civil Rights Movement Counter-Narratives: Documentary Film in Elementary*. *The Social Studies*. (106): 47-56.

Clark, L.H. (1973). *Teaching Social Studies in Secondary Schools: A Hand Book*. New York: Macmillan.

Daniels. R. V.(1966). *Studying History: How and Why*. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall.

Fenton, E. (1967). *The New Social Studies*. New York : Holt Rinehart and Winston.

Foster, Stuart J., and Elizabeth A. Yeager. (1998). The Role of Empathy in the Development of Historical Understanding. *International Journal of Social Education*. 13, 1–7.

Gottschalk, L. (1956). *Understanding History: A Primer of Historical Method*, Alfred A. Knopf: New York.

Lévesque, S. (2009). *Thinking Historically: Educating Students for the Twenty-first Century*. Toronto: University of Toronto Press.

Marwick, A. (1974). *The Nature of History*. New York: Dell Publishing.

National Center for History in the Schools. *Historical Thinking Standards*. [Online]. Available from: <http://www.nchs.ucla.edu/about>. [May 3, 2016].

National Center for History in the Schools. (1996). *National standards for history: Basic edition*. Los Angeles, CA: National Center for History in the Schools at the University of California.

Nye, A. et al. Exploring Historical *Thinking and Agency with Undergraduate History Students*. *Studies in Higher Education*. Vol. 36, No 7, November, 763-780.

Organization of American Historians. *National History Standards, Part I: Standards in Historical Thinking [Online]*. Available from: <http://www.oah.org/pubs/magazine/standards> [August 18, 2007]

Seixas, P., & Morton, T. (2013). *The Big Six: Historical Thinking Concepts*. Toronto: Nelson Education.

VanSledright, Bruce A. (2002). *In Search of America's Past: Learning to Read History in Elementary School*. New York: Teachers College Press.